

Medikal Deontolojinin Anlamı ve Modern Tıp Açısından Önemi

Dr. Ayşegül Demirhan ERDEMİR (*)

ÖZET

Bu çalışmada, medikal deontolojinin tarihi gelişimi belirtilmekte ve bu bilim dalının modern tıp açısından önemi açıklanmaktadır.

SUMMARY

THE MEANING OF MEDICAL DEONTOLOGY and ITS IMPORTANCE FROM THE POINT OF MODERN MEDICINE

In this article, historical development of medical deontology is specified and the importance of this scientific branch is explained from the stand-point of modern medicine.

Bugün gelişen ve çoğalan tıp konuları karşısında, daha önceleri önemi pek anlaşılmayan medikal deontolojinin gittikçe geliştiği ve önemli bir bilim dalı olduğu görülmektedir. Günümüzde her tıbbi konunun temelinde deontoloji bilimi bulunmakta ve bu bilim dalı bu konuların problemlerinin çözülmesinde yardımcı olmaktadır¹.

MEDİKAL DEONTOLOJİNİN ANLAMI

Deontoloji deyimi Grekçe iki sözcükten "Deontos" ve "Logos" kelimelerinden gelir. "Deontos" görev, "Logos" da bilim anlamındadır. Deontoloji ise görev bilim, mesleki davranış ve meslek ahlakı anlamına gelir. Her bilim dalının kendine özgü bir deontolojisi vardır ki bu da o bilim dalının ahlâki ve hukuki kurallar içinde gelişmesini sağlar. Tıp biliminin de kendine özgü bir deontolojisi bulunur, buna da medikal deontoloji denir².

(*) Bursa Üniv. Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Doçenti

MEDİKAL DEONTOLOJİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tıp ilk canlı ile yaşıt olduğuna ve tıbbi problemler de ilk insandan beri insanlığı düşündürdüğüne göre, deontolojik konulara ilkçağlardan beri eğilinmiştir³. Tarihi çağlarda hekimlik, gittikçe kabile liderleri, din adamları veya sihirbazlar gibi belirli toplumlara geçmiş ve birtakım ahlâki, toplumsal ve bilimsel düsturlar kazanmıştır⁴.

Örneğin; eski Hint'te bazı kutsal kitaplarda ve tıbbi yazmalarda bu konuya değinilmiştir. Hint'te M.Ö. XV-X. yüzyıllarda yazılan ve Veda denen kutsal kitaplarda olduğu kadar, gene M.Ö. VII. yüzyılda yazılmış olan ve Susruta denen tıbbi yazmada da medikal deontoloji yer almıştır. M.S. I. yüzyılda yazılan ve Susruta'nın bir özeti olan Şaraka da bu konudan sözeder⁵. Nitekim bu kitapta tıp pratiği, tıp öğrencileri, hekimlerin görevleri ve hakları gibi konulara rastlandığı gibi hekimin sahip olması gereken fizik ve moral özellikler de bildirilmiştir⁶. Yine Eski İsrail'de Lavi kitabında, hekimlerin görev ve haklarından sözedilmektedir⁷.

Ancak deontolojinin olumlu bir yolda gelişmesi bilimsel tıbbın babası olan Hipokrat ile başlar. Bilimsel ve moral yetenekleriyle medikal deontolojinin bir sembolü olan Hipokrat, kitaplarında hekimlik problemlerine değinmiştir⁸. Bu ünlü hekim "La Medecine" adlı yapıtının başında ideal bir hekimin özelliklerini şöyle anlatır: "Hekimin renkli bir çehresi ve dolgun bir vücudu olmalıdır. Çünkü genellikle halk sağlıklı görünmeyen bir hekimin başkalarını doğru dürüst tedavi edemeyeceği kanısındadır. Ayrıca hekim, kişisel temizliğine çok dikkat etmeli ve güzel kokmalıdır. Çünkü bu durum hastaları çok rahatsız eder. Manevi bakımdan hekim susmasını ve sır tutmasını bilmelidir. Bu tıp hekimlere saygı çoktur ve böyle bir hekim ulaşılması istenen insan tipidir. Ayrıca hekim ciddi ve insancıl olmalıdır. Hekim adaletten ve doğruluktan ayrılmamalıdır. Kısacası hekim bedence hekim olduğu kadar, ruhca da hekim olmalıdır"^{9,10}.

Sonraları bir kitap şeklinde derlenen Hippokrat aforizmaları ise Hippokrat'ın deontoloji konusunda 24 vasiyetini kapsamaktadır. Bu 24 kural bugünkü tıp için de geçerli olduğu ve dünü olduğu kadar günümüzün deontolojik problemlerini de yansıttığı için büyük önem taşımaktadır¹¹.

Eski Yunan'ın bir devamı olan İslam Dünyası da Razi, Farabi, Biruni ve İbn Sina gibi tıp otoriteleri ile ve onların yazdıkları deontolojik kitaplarla bu konuya büyük önem verdiğini göstermiştir. Razi (854-932), çeşitli alanlarda 200'e yakın kitap hazırlamıştır ki bunların en az 5 tanesi Medikal Deontoloji ile ilgilidir¹².

Türk-İslam devletlerine gelince, Karahanlıların vezirlerinden Yusuf Has Hacib'in 1070 de yazdığı ve Türk dilinin en büyük yapıtlarından biri olan Kutadgu Bilik'de hekimlere ve deontolojiye yer verilmektedir. Hekimden büyük saygı ile sözedilen bu kitapta, hekim, sosyal sınıflarda en üst sınıflarda yer almaktadır¹³.

Selçuk Türklerinde de tıbbi deontoloji konuları zaman zaman kitaplarda yer almıştır. Bağdatlı hekim Ebul Bereket ve Semerkanlı hekim Nizami-i Aruzi'nin Çehar Makale adlı çalışmasında hekimin çeşitli özelliklerine değinilmektedir¹⁴.

Osmanlı hekimleri de tıbbi deontoloji konusuna zaman zaman yer ayırmışlar ve bunu kitaplarında işlemişlerdir. XV. yüzyılda İbn Şerif, Yedigâr adlı kitabının Tabibler Vasiyeti bölümünde deontoloji konusunda şöyle sözeder: "Tabibin hastalı-

ğın nev'ini ve hastanın geçmişteki halini bilmesi gerekir. Tabibin insaniyet şartlarına ve şevkate sahip olması gerekir." XIV. yüzyılın bilgin hekimi olan Hacı Paşa ise Şifa al-Eskam adlı kitabının sonunda hekimlerin dikkat edebilecekleri konuları şöyle özetler: "Hekim, sözü doğru, gönlü cömert, ahlâkı güzel, kalbi merhametli bir kişi olmalıdır. Gördüğü ayıpları kendi sırları gibi saklamalıdır. Sıkıntı ve ıstırap zamanında hastasından çok para istememelidir. Hastaya çağırın ister esir, ister fakir, ister yoksul olsun onun istediğini yerine getirmelidir. Hastalığın süresi için kesin bir zaman saptamamalıdır. Bir hastanın bakımında kusuru ile hastanın ölümüne neden olmamalıdır." XVII. yüzyılın ünlü hekimbaşlarından olan Emir Çelebi ise Enmüzece al-Tıp adlı kitabında şöyle yazar: "Tabib her ilacın etkisini ve dozunu ezbere bilmelidir"⁵.

Bundan başka XIX. yüzyılın ünlü hekimbaşlarından Hayrullah Efendi de Makalat-ı Tıbbiye adlı kitabında Hippokrat'ın 24 vasiyetinden detaylı olarak söz etmektedir⁶.

Tıbbi deontoloji öğretimi ise dünyada olduğu gibi Türkiye'de de XIX. yüzyılda başlamıştır. Nitekim ilk kez Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane-Askeri Tıbbiye'de 1875 den sonra birkaç yıl Dr. J. Nurican tarafından tıp tarihi ve deontoloji dersleri verildi. Bu dersler sonraları Dr. Hüseyin Remzi Bey (1839-1896) ve diğer bazı hocalar tarafından fahri kurlar halinde verildi. Nitekim 1886'da Tarih-i Tıp adlı bir ders kitabı da yazıldı. 1909'dan sonra ise bu dersi Dr. A. Zoeros Paşa (1842-1917) Tarih-i Tıp ve Vezaif-i Etibba adıyla ve fahriyen vermeğe başladı. Cumhuriyetten sonra Haydarpaşa Tıp Fakültesinde yeniden bir Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü açıldı ve bu dersler 1925-1927 yıllarında Dr. Galip Ata (1897-1947) tarafından verildi. 1933'de ise tıp fakültesinin Beyazıttaki binasında Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver tarafından açıldı. Bugün ise yurdun dört bir yanındaki çeşitli tıp fakültelerinde tıp tarihi ve deontoloji kürsüleri vardır.

MEDİKAL DEONTOLOJİNİN MODERN TIP AÇISINDAN ÖNEMİ

Hekimlik sorunları tarih boyunca çeşitli devreler geçirmiş ve tıp bilimi geliştikçe bu sorunlar daha modern bir çerçeve içinde işlenmiştir. Bu bakımdan medikal deontoloji çeşitli açılardan önemli bir bilim dalıdır. Bu nedenle medikal deontolojiye bugün eskisinden daha çok değer verilmesi gerekir. Çünkü bu bilim bugün yalnız manevi değerleri içine alan bir branş olmaktan çıkmıştır. Tıbbın gelişmesiyle beliren yeni yeni tıbbi konular ve bunlarla ilgili problemler tıbbi deontolojide çok geniş yer tutarlar ve onun önemini arttırmırlar. Ancak bütün bu konuların hepsinde hekim sorumluluğu, hem hekimlerin, hem de bir hukuk konusu olması nedeniyle hukukçuların ilgilenecekleri bir alandır. Bu bakımdan medikal deontolojiyi ilgilendiren tüm tıbbi problemleri incelemekte yarar vardır⁷.

Medikal deontolojinin önemini arttıran konuların başında hekim görevleri gelmektedir. Çünkü bu branşın uygulanmasında hekime bazı görevler düşer⁸.

Bugün medikal deontolojinin önemini çok büyüten bir diğer konu da doku ve organ transplantasyonudur. Bugüne kadar birçok organların transplantasyonu yapılabilmektedir. Tekniği kuvvetli cerrahların bildirdiklerine göre, yüzyıl bitmeden beyin ve omurilik dışında insanın bütün organları aktarılabilir. Belki onlar da ak-

tarılabileceklerdir ama, ortaya kişilik gibi bir sorun çıktığı için cerrahlar bu son aktarmalara kolay kolay cesaret edemeyeceklerdir. Yani bu durumda ortaya teknikten çok hukuk, ahlâk gibi engelleyici konular çıkacaktır. Bundan başka hekimin ilk görevi ana karnına düştüğü andan itibaren yaşama saygı göstermektir ve en az 2500 yıldır hekim, bu görevi yeminle güçlendirmektedir. Onun için organ transplantasyonu deontolojide büyük bir problem olmuştur. Yine organ transplantasyonunda, ceset üzerinde hak iddiası, başışa izin verme ve tazminat gibi konular da deontolojinin önemle üzerinde durduğu konulardır. Ayrıca transplantasyon biyolojisinin aydınlatılması, suni organ takımı, hayvandan insana organ aktarması ve daha önce özetlediğimiz hukuki konular, hem tıp, hem de hukuk açısından üzerinde önemle durulması gereken konulardır¹⁹⁻²².

Deontolojinin diğer bir önemi de uyuşturucu madde alışkanlığında ortaya çıkan problemleri incelemesinden ileri gelir. Bugün ilâç alışkanlığı gerek Türkiye'de, gerekse diğer ülkelerde çok yaygındır. Bu bakımdan ilâç alışkanlığını giderici olması gereken meslek grubu hekimlerdir. Nitekim alışkanlık yapıcı ilâçların yazılmasında gösterilecek dikkatsizlik de hekim sorumluluğunu doğurmaktadır ve bu durum medikal deontoloji açısından çok önemlidir²³.

Bundan başka tıbbi deontolojide diğer önemli bir konu da hekimlik sırrıdır. Hekimlik sırrı ve onun açıklanması, hekim sorumluluğunun bir parçasıdır. Kısacası hekimlik sırrı, hukuki, ahlâki ve hatta vicdani bir konu olmaktan önce tıbbın temel bir unsurudur²⁴.

Yine tıbbi rapor yazımında da hekimin bazı deontolojik kurallara uyması gerekir ki bu durum da medikal deontolojinin önemli sorunlarından biri olmaktadır²⁵.

Ayrıca diğer bir deontolojik konu olan konsültasyon konusunda da medikal deontoloji bazı kurallara varmıştır. Nitekim tıbbi deontoloji nizamnamesinin 24. maddesi bu konuda bazı kurallar kapsamaktadır²⁶.

Medikal deontolojinin önemini arttıran diğer konulardan biri de şarlatanlık konusudur. Bilindiği gibi şarlatanlık, vicdan ve bilimin emirleri dışında da olsa kısa zamanda ün ve varlığa kavuşmak için her aracı uygun bularak hekimlik pratiği yapmaktır. Şarlatanlık, hekimlik kadar eskidir. Ancak zamanla kullanılan metodlar değişmiştir. İşte günümüzde medikal deontoloji çok çeşitli şekilleri olan şarlatanlığın önlenmesi ile uğraşmaktadır ki bu da deontoloji bilimini daha da genişletmektedir²⁷.

Bunlardan başka bazı tıbbi konular vardır ki tıbbi deontoloji bunları da incelemektedir. Bu konulardan biri de euthanasie olup şifasız hastaların ıstıraplarını dindirmek için bunlara tatlı ve rahat bir ölüm sağlamaktır. Ancak bu konu uzun yıllardanberi tıp çevrelerini düşündürmüş, bu konuyu savunanlar ve buna karşıt olanlar ortaya çıkmıştır. Ancak tıp, devamlı gelişme içinde olan bir bilimdir ve bu yüzden şifasız denilen hastalıkların çareleri her geçen gün biraz daha bulunmaktadır. Yine diğer bir tıbbi konu olan hibernasyon yani sun'i kış uykusu da diğer bir deontolojik sorun olarak karşımıza çıkmakta, bazı hukuki ve tıbbi sorunlar meydana getirmesi nedeniyle halen pek yaygın bir usul olmamaktadır²⁸.

Tıbbi deontolojide diğer önemli bir konu da 20. yüzyılın savaş sonuçları olarak kabul edilen ve hekimlik ideali ile bağdaşmayacak olan savaş suçlarıdır. Her türlü vahşetine karşılık savaşın da kuralları ve hatta asil denebilecek gelenekleri vardır.

Nitekim I. Dünya Savaşından beri bu kural ve gelenekleri bozan devlet ve kişilerin savaş suçlusu olarak ilân edilmesi bir gelenek olmuştur. Bu suçlar arasında insanları kobay gibi kullanarak üzerinde çeşitli tıbbi deneyler yapmak durumları vardır ki bu hem medikal deontoloji, hem de insanlık açısından yerilecek durumlardır. Medikal deontoloji bu konularda da incelemeler yapmakta ve bazı sonuçlara varmaktadır²⁹.

Tıbbi deontolojinin önemini arttıran diğer bir konu fahiş tanı ve tedavi hatasından doğan hekim sorumluluğudur. Hekim, bilgi, uzmanlık, yaş ve tecrübesinden beklenmeyen fahiş bir tanı ve tedavi hatasına düşerse kanun karşısında sorumlu olabilir. Yine hekim sorumluluğunun bir kısmı da cerrahi sorumluluktur ve bu da tıbbi deontoloji problemlerini daha da arttırmaktadır³⁰.

SONUÇ

Sonuç olarak denebilir ki, medikal deontoloji hekimliğin türlü sorunlarını tıbbi ve hukuki açıdan çözümlenerek bu sorunlara bir aydınlık getirmektedir. Böylece hekim ahlâklı ve vicdanlı bir insan olarak hekimlik pratiğine hazırlar. Bilindiği gibi hekim herşeyden önce insan hayatını kurtarmağa yeminli bir mesleğin sahibi olarak maddi her türlü fedakârlık ve feragati benimseyen, kendini insanlığa, yurduna ve mesleğine adanmış bir kimsedir. Bu güç görevini yürütürken hekim ile hasta ve toplum ilişkilerinde deontolojiyi bilmeden ve uygulamadan başarılı olmağa olanak yoktur. Özellikle gittikçe teknik aşamaların etkisinde kalıp manevi birçok değerlerin sarsıldığı bir ortamda, tıp mesleği mensuplarının çevrelerine her yönden örnek olmaları gerektiğinden deontoloji ilmi onlara yol gösterecektir.

KAYNAKLAR

1. ŞEHİSUVAROĞLU, B.N.: Tıbbi Deontoloji Dersleri. Hüsniyat Matbaası, İstanbul, 1975.
2. ALIÇLI, S.: Cerrahin Kanuni Mesuliyeti. Kader Basımevi, İstanbul, 1960.
3. GARRISON, F.: An Introduction to the History of Medicine. Press of Menasha London, 1928, p. 58.
4. ADIVAR, A.A.: Tarih Boyunca İlim ve Din. Yükselen Matbaası, İstanbul, 1944, p. 121-132.
5. MAJOR, R.H.: A History of Medicine. Press of Menasha, U.S.A. 1954.
6. METTLER, C.C.: History of Medicine. Blakiston Comp. Toronto, 1947.
7. SİGERİST, H.E.: A History of Medicine. Oxford University, Press, London, 1928.
8. ACKERKNECHT, E.H.: A Short History of Medicine. The Ronald Press Comp. Newyork, 1955, p. 23.
9. ŞEHİSUVAROĞLU, B.N.: Tıp ve ilimler tarihinin lüzum ve gelişmeleri. İstanbul Tıp Fak. Derg. 3: 55, 1957.
10. ŞEHİSUVAROĞLU, B.N.: Eczacılık Tarihi Dersleri. Hüsniyat Matbaası, İstanbul, 1970.
11. DEMİRHAN, A.: Hekimlikte şarlatanlık ve tıbbi deontoloji tarihindeki yeri. İstanbul Tıp Fak. Derg. 39: 612, 1975.

12. DEMİRHAN, A.: Medikal deontoloji ve reçete. *Dirim*, 51: 312, 1976.
13. DEMİRHAN, A.: Hekimlik ve hukuk bakımından hayatın başı ve sonu. I. Türk Tıbbi Deontoloji Kongresi, İstanbul, 1977 (baskıda).
14. DEMİRHAN, A.: Medikal deontoloji açısından sentetik ve doğal uyuşturuculara genel bir bakış. *İstanbul Tıp Fak. Derg.* 38: 612, 1975.
15. BİLGİN, A.A.: Hayat İçin Elzem Organların Naklinde Başlıca Hukuki Problemler ve Çözüm Yolları Üzerinde Bir Deneme. *Yörük Matbaası*, İstanbul, 1968.
16. DEMİRHAN, A.: İnsan haklarının sağlık yönleri. *Dirim*. 53: 104, 1978.
17. ALIÇLI, S.: Mesuliyet prensipleri. *Adli-Tıbbi Ekspertiz Derg.* 71, 1, 13, 1961.
18. UZLUK, F.N.: Genel Tıp Tarihi. *Güzel İstanbul Matbaası*, Ankara, 1958.
19. NARGIADER, F.: Organ Transplantation, Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 1970.
20. ALİCAN, F.: Transplantasyon Biyolojisi. *Çelikkilt Matbaası*, İstanbul, 1968.
21. ÖZTÜREL, A.: Ankara'da yapılan bir kalp transplantasyonu vak'ındaki adli tıp problemleri. *Dirim*, 47, 11-12, 76-89, 1973.
22. SENGİR, T.: Organ naklinin doğurduğu hukuki meseleler, *Adalet Derg.* 59, 11-12, 25-32, 1968.
23. AKSEL, İ.Ş.: Psikiyatri. *İsmail Akgün Matbaası*, İstanbul, 1959.
24. DONAY, S.: Meslek Sırrının Açıklanması Suçu, *Sulhi Garan Matbaası*, İstanbul, 1978.
25. SRIVASTAVA, A.L.: Typology of doctors and patient. *Studies in History of Medicine*. 2, 3, 163-171, 1978.
26. FRIEDENWALD, H.: A sixteenth century consultation of doctors. Amatus, Laguna, Barbosius, concerning dysentery and intermittence of the pulse. *Bulletin of the History of Medicine*, 9, 1, 199-209, 1941.
27. ALVAREZ, W.C.: *American Man of Medicine*. Van Nostrand Reinhold Comp. London, 1976.
28. CANE, W.: Medical euthanasia. *Journal of the History of Medicine*, 7, 4, 401-416, 1952.
29. SİGERİST, H.E.: The historical aspect of art and medicine. *Bulletin of the History of Medicine*, 4, 4, 271-297, 1936.
30. ÖZSUNAY, E.: Gerçek Kişilerin Hukuki Durumu. *Sulhi Garan Matbaası*, İstanbul, 1977.